

Előszó

Az egyetem eszméje több mint kétszáz éve eleven, elméleti és gyakorlati-egyetemszervezési, illetve oktatáspolitikai kérdéseket felvető diszkurzusok, viták hívószava. Nem véletlen, hogy éppen a 18–19. század fordulójától kezdődően, a felvilágosodás és a modern polgári társadalom kialakulásának időszakában válik oly fontossá az egyetemek helyének, szerepének tisztázása a modern műveltség eszménnyel összefüggésben. A rendi-feudális viszonyok átalakulása a hagyományos intézményrendszer, így a középkori egyetemek megújítását is magával hozta. Ugyanakkor napjaink egyetemi vitái, az ún. Bologna-rendszer bevezetése kapcsán megfogalmazott gyakran indulatos vélemények azt jelzik, hogy konferenciánk nagyon is aktuális témát állított a középpontba. Egerben pedig azért is van különleges jelentése és jelentősége az egyetem eszméjének és valóságának, mivel Eszterházy Károly püspök éppen a 18. század utolsó harmadában építtette fel a Líceumot egyetem alapítási céllal. A terv sajnos nem valósulhatott meg, a Habsburg-uralkodó nem engedélyezte az egyetem létrejöttét. Az elkövetkező évek talán meghozzák a régóta várt áttörést az Eszterházy Károly Főiskola számára, s konferenciánk ennek a folyamatnak egy szerény állomása lehet.

A kötet nyitó tanulmányai – *Heller Ágnes, Fehér M. István és Vajda Mihály* írásai –, főként Heller és Vajda reflexiói elsősorban azokkal a paradoxonokkal foglalkoznak, amelyek a felsőoktatás szerepének átalakulásából következtek a polgári átalakulás időszakában. *Heller Ágnes* arra mutat rá, hogy a modern világ „egyenlő esély” ideájának felel meg a „modern oktatási hierarchia”. Elvileg mindenki felkapaszkodhat az oktatási intézmények létráján, s ez teszi alkalmassá a polgárt különböző magasabb funkciók gyakorlására. Ugyanakkor az utóbbi évtizedek a „tömegegyetemek” elterjedésének a kora, ami egyfelől nyilvánvaló színvonalasítást eredményezett, másfelől a túlzottan differenciált szakosodást is magával hozta. Így azután az egyetemek olyan hagyományos funkciója szorulhat háttérbe, mint a demokratikus társadalomban is nélkülözhetetlen kulturális elit kiképzése. E paradoxonok feloldására – így Heller – nincs egyetlen üdvözítő megoldás, inkább a folyamatos önmegújítás lehet a járható út. *Vajda Mihály* Kant és Derrida egyetemmé kapcsolatos írásaira reflektálva élezi ki azt a paradoxont, amely az egyetem mint a hasznos (szak)ismeretek közvetítője (pl. az orvosi, jogi, teológiai fakultások a hagyományos egyetemi struktúrában Kantnál), valamint az egyetem mint az „igaz tudás” művelésének színtere, vagyis az előbb már említett kulturális elit kiművelésének az intézménye között áll fenn. Egy olyan kulturális elitről lenne szó, „*amelyszakmai tudásától függetlenül képes arra, hogy felelősséggel lássa a világot*, és akarja is ezt; a világot, a világ

egészét, melyben hasznos tudását működteti, és rá is kérdez erre a tudásra: vajon valóban olyan hasznos-e, amilyenek állítja, hiszi magát.”(37. o.)

Fehér M. István nagy ívű tanulmánya a humboldti egyetemfelfogás és a klasszikus német filozófiai idealizmus közötti összefüggéseket tárja fel, egyúttal ezeknek a gondolatoknak utóéletére is rávilágít. A „kutatás és tanítás egysége” és az „önállóság és szabadság” alapelveit a 'Bildung' (művelődés-képzés) fogalma fogja át: „A *Bildung* fogalma mögött, mely utal a *Forschung*-ra – arra a fajta kutatásra, mely vég nélküli, lezáratlan, önmaga célja – valamint az *Einsamkeit und Freiheit* eszméje mögött olyan emberfelfogás húzódik meg, melyet a német idealizmus dolgozott ki: az (aktív, tevékeny) emberi lény autonómiájába és méltóságába vetett meggyőződés.” (27-28. o.) Fehér M. írásában joggal utal arra, hogy napjainkig milyen hatása érzékelhető ennek a tradíciónak a filozófiában éppúgy (pl. Gadamer, Rorty), mint a magyar Eötvös Lóránd egyetemmel kapcsolatos elképzeléseiben (lásd az itt is idézett rektori székfoglaló beszédét!).

Komlói Csaba és *Loboczky János* írásai tulajdonképpen az előbbi tanulmányban érintett kérdéskörhöz kapcsolódnak. *Komlói Csaba* Fichte és Schleiermacher egyetemmel és az ún. Bildungsreformmal foglalkozó szövegeire, elképzeléseire reflektál. Egyúttal a „tudás eszméje és az egyetem lényege” közötti összefüggéseket is felvillantja a berlini egyetem alapítása körüli álláspontok felelevenítésével. *Loboczky János* képzés, tudomány és egyetem értelmezéseit vizsgálja Gadamer hermeneutikájában, középpontba állítva a 'Bildung' fogalmának gadameri elemzését, valamint a tudomány, tudományosság és szellemtudományok (bölcészettudományok) egymáshoz való viszonyának tisztázását.

Ludassy Mária a francia felvilágosodás és ellenfelei egyetemfelfogásának néhány, ritkábban idézett gondolatára reflektálva hangsúlyozza, hogy már itt megjelenik a modernitás egyik dilemmája: „A szellem szabadsága számukra elsősorban a »nevelők«, szélesebb értelemben a szellem emberei, konkrétabban a filozófusok felszabadítását jelentette, mindenekelőtt az egyház egyre elviselhetlenebbnek érzett szellemi gyámkodása alóli emancipáció formájában. Ám ennek a spirituális emancipációnak materiális formája a világi hatalom védnökségének elfogadása, sőt elvárása volt.” (40. o.)

Gurka Dezső és *Békés Vera* tanulmányai ismét csak a 18–19. századi német filozófiai és eszmetörténeti hagyományokat idézi fel. *Gurka Dezső* a német egyetemi tradíciótól több tekintetben eltérő, inkább a brit hagyományokhoz kapcsolódó göttingeni egyetem empirikus tudáseszményének hatását vizsgálja Kant és Forster rász-vitáját elemezve. *Békés Vera* egyetemmeszmék és tudományképek változásait mutatja be Kant 1794-ben keletkezett *A fakultások vitája* című írásától kezdve, Schellingnek az akadémiai stúdium módszeréről tartott előadásán keresztül egészen W. Windelband 1894-ben elhangzott rektori beszédéig, amely az ún. nomotetikus és ideografikus tudományok különbségeivel foglalkozott.

Mester Béla egy meglehetősen ritkán elemzett kérdést állít a középpontba a 19. századi magyar eszmetörténet bizonyos jelenségeinek, adatainak tükrében. Horváth Cyrill piarista filozófus legendáriumát körüljárva elsősorban azt vizsgálja, hogy a korabeli egyetem a szakmai nyilvánosság más intézményeivel együtt milyen hatást gyakorolt a magyar filozófiai életre a 19. század derekán.

Gyenge Zoltán, *Csejtei Dezső* és *Thiel Katalin* tanulmányai az élet- és egzisztencia-filozófiák jelentős gondolkodóinak egyetemmel kapcsolatos megnyilatkozásait állítják a vizsgálódásuk középpontjába. *Gyenge Zoltán* Kierkegaard és Nietzsche ellentmondásos viszonyát eleveníti fel - nem minden irónia nélkül - szuggesztív írásában. *Csejtei Dezső* Heidegger gyakran hivatkozott rektori székfoglaló beszédét veti egybe Ortega kevesebbet emlegetett, *Az egyetem küldetése* című előadásával. Pontos analízise nyomán arra a következtetésre jut, hogy Ortega elemzése kevésbé „hatol a gyökerekig”, mint Heidegger koncepciója, azonban az esetleges gyakorlati alkalmazhatóság szempontjából akár egy majdani egyetemi reform elméleti alapvetését is jelentheti. *Thiel Katalin* Karl Jaspersnek az egyetem és az egyetem eszméjével foglalkozó írásait elemzi, elsősorban annak tükrében, hogy miként viszonyult Heidegger filozófiai és egyetemfelfogásához. A szerző fontos kérdésnek tekinti azt is, hogy miért játszhatott viszonylag kitüntetett szerepet az egyetem eszméje Jaspers egész gondolkodói életművében.

Varga Péter András filológiai alaposággal világítja át a Husserl-Natorp levelezést, amely nem utolsó sorban az akadémiai filozófia-eszmény és egyetemi tudománypolitika különbségeire is rámutat a fenomenológiában. A szerző főleg azt emeli ki, hogy rendszerfilozófia és történetiség összekapcsolása és a tudománypolitikai kérdések már viszonylag korán megjelennek Husserl gondolkodásában.

Somos Róbert fontos filozófiatörténeti összefüggéseket felvillantó írásában a jelentős 20. századi német, illetve amerikai ókortudós Werner Jaeger egyik főművét, az ötven évvel ezelőtt megjelent *Paideiát* vizsgálja főként abból a szempontból, hogy miként kapcsolódik össze ebben a nagyszabású munkában a korai kereszténység nevelési és oktatási felfogása a görög paideia-fogalommal.

Weiss János tanulmányában azt az izgalmas kérdést elemzi, hogy mennyire ellentmondásosan viszonyult egymáshoz a „frankfurti iskola” vezéregyénisége, Adorno és a 68-69-es németországi diákmozgalmak szellemi-ideológiai hátterét megfogalmazó néhány kiváló egyetemi hallgató mind teoretikus, mind gyakorlati értelemben. Azzal együtt, hogy Adorno „pedagógiai-felvilágosító” programja, az általa képviselt kritikai gondolkodás bizonyos értelemben indító lökést jelentett a diákmozgalmak kirobbanásában.

Garaczi Imre egy „rendhagyó” 20. századi gondolkodó és egyházi személyiség, színes „utazó értelmiségi”, *Ivan Illich* euroatlanti egyetem-elképzelését mutatja be, utalva az európai egyetemek jelentősebb funkcióváltásaira a középkortól napjainkig. Ivan Illich írásainak elsősorban a kritikai élet hangsúlyozza a

szerző, rámutatva arra a jelenségre, hogy napjainkra az európai egyetemek is „diplomagyárakká” váltak. Ezzel szemben tartja aktuálisan megfontolandónak Eötvös Loránd hajdani rektori székfoglaló beszédét a 19. század végéről.

Veress Károly, kolozsvári professzor a romániai viszonyok között egzisztenciális kérdésként is felmerülő egyetem-problémával kapcsolatban gondolta át tanulmányában a multi- és/vagy interkulturális egyetem dilemmáját. Továbbgondolásra ösztönző megállapítása szerint az „egyetem etnikai alapú kulturális sokfélesége valójában nem más, mint egy manapság igencsak eluralkodó *antropológiai látszat*, amelyet voltaképpen annak a belátásnak és megértésnek a hiánya éltet, hogy az egyetem lényege szerint mindig is a *kulturális pluralitás* természetes közege, s nincs más választása mint vissza(előre)lépnie tényleges önmagához: ahhoz a (kulturális) különbségek játékából előlépő sokszínű, hiteles egyetemi világhoz, amelynek érvényre jutását a modern egyetem monokulturális létmódja hosszú ideig visszatartotta”. (172. o.)

Veres Ildikó egy kevésbé figyelemre méltatott, pedig a magyar szellemtörténet szempontjából nagyon is fontos kérdést vizsgál tanulmányában: hogyan kapcsolódott össze filozófia és egyéni sors a 20. század néhány jeles magyar emigráns filozófusának életében és gondolkodásában. Kibédi Varga Sándor, Vatai László, Brandenstein Béla, Hanák Tibor vagy éppen a Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalomban és az Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem keretein belül tevékenykedő gondolkodók szellemi horizontjának felvázolása mellett a szerző arra is rávilágít, hogyan vélekedtek az említett mértékadó személyiségek az egyetemi életről, illetve oktatásról.

A kötetet *Rózsa Erzsébet* írása zárja, amely egy érdekes és nagyszabású berlini multifunkcionális tervet mutat be. Nyilván számunkra is tanulságos lehet a Humboldt-Fórumnak nevezett, a tudomány, a kultúra és a művészet új kooperációs formáinak vízióját megvalósítani kívánó elképzelés és az erről folyó élénk vita a 21. század eleji Berlinben.

Köszönet a konferencia előadónak, egyúttal e kötet szerzőinek, hogy írásaikkal hozzájárultak az egyetemmel, illetve felsőoktatással kapcsolatos mai viták elméleti-történeti hátterének jobb megértéséhez.

Loboczky János